

ظرفیت‌ها و ارزش‌های طبیعی و فرهنگی توده کوهستانی سبلان برای ثبت در فهرست میراث جهانی یونسکو

بهروز افخمی^{۱*}

چکیده

توده کوهستان سبلان با توجه به داشتن میراث طبیعی- فرهنگی و با عنایت به تعریف مفاد ۱ و ۲ کنوانسیون میراث جهانی «منظر» تلقی می‌شود. کشور ایران فاقد این نوع اثر در فهرست میراث جهانی است. با توجه به ویژگی‌های طبیعی- فرهنگی کوهستان سبلان و تطبیق ویژگی‌های آن با معیارهای ده‌گانه کنوانسیون میراث جهانی؛ این منظر بیشترین شانس جهانی شدن را دارد. هدف انجام این تحقیق، توصیف عینی واقعیت‌های «توده کوهستان سبلان» و تطبیق آن با معیارهای ده‌گانه کنوانسیون میراث جهانی، جهت ثبت در فهرست میراث جهانی یونسکو به‌عنوان اولین منظر طبیعی- فرهنگی ایران است. روش این تحقیق توصیفی- پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است که برای تعمیم‌پذیری و مقایسه توصیف وضع موجود (ثبت ملی) برای رسیدن به وضع مطلوب (میراث جهانی) انجام شده است. برآیند ثبت جهانی سبلان، تبدیل آن به یک «برند شاخص» بین‌المللی خواهد بود و نقش مهمی را در حفاظت/ سلامت میراث طبیعی فرهنگی سبلان ایفاء خواهد نمود.

واژگان کلیدی: کوهستان سبلان، منظر طبیعی- فرهنگی، معیارهای کنوانسیون، ثبت جهانی.

* عهده‌دار مکاتبات، استادیار دانشگاه محقق اردبیلی، تلفن: ۰۹۲۶۷۱۶۷۸۸، پست الکترونیکی: bafkhami@uma.ac.ir

گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

مقدمه

داشته‌اند. غنای میراث فرهنگی و طبیعی کوهستان سبلان، این اثر را واجد شرایط ثبت در فهرست میراث جهانی نموده است.

پیشینه تحقیق

با استناد به تعریف مواد ۱ و ۲ کنوانسیون میراث جهانی، آثاری که مشمول تمام یا بخشی از تعاریف فرهنگی و طبیعی باشند، می‌توان آنها را آمیزه میراث طبیعی و فرهنگی یا منظر دانست. طبقه‌بندی منظر فرهنگی و طبیعی از سال ۱۹۹۲ میلادی در نام‌گذاری یونسکو برای آثار دارای میراث فرهنگی و طبیعی ابداع و وضع شده است. قبل از این تاریخ، آثار تنها به صورت طبقه‌بندی‌های فرهنگی یا طبیعی صرف در فهرست میراث جهانی ثبت می‌شدند. اساس رویکرد منظر طبیعی- فرهنگی بر مبنای «نگرش جامع»^۱ به حوزه‌ی میراث است. خوشبختانه روزبه‌روز لیست یونسکو از این طبقه‌بندی غنی‌تر می‌شود. تاکنون ۳۲ اثر ترکیبی از ۱۶۲ کشور عضو در جهان (جدول شماره ۱) دارای مناظر طبیعی- فرهنگی هستند. مقالات و نوشته‌های زیادی در ارتباط با منظر وجود دارد، اما به موضوع سبلان به‌منابه میراث طبیعی- فرهنگی پرداخته نشده است.

منظر طبیعی- فرهنگی سبلان

بر اساس روایت‌های محلی، سبلان مرکب از دو کلمه سو (آب) + آلان (گیرنده) است که به معنای آب‌گیر، یعنی «منشأ

سازمان‌های مسئول جهانی در حوزه‌ی میراث از جمله مرکز میراث جهانی یونسکو، ثبت محوطه‌های ترکیبی در فهرست میراث جهانی یونسکو را مورد توجه قرار داده‌اند. محوطه‌های ترکیبی محوطه‌ها و چشم‌اندازهایی هستند که به صورت هم‌زمان، ارزش‌های برجسته فرهنگی و طبیعی را دارا هستند. کشور ایران تاکنون موفق به ثبت میراث ترکیبی در فهرست میراث جهانی یونسکو نشده است. با توجه به اینکه توده کوهستانی سبلان دارای ویژگی‌های منحصربه‌فرد در زمینه فرهنگی و طبیعی است، می‌تواند به‌عنوان اولین اثر ترکیبی از ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شود. این نوشتار ضمن توصیف عینی ویژگی‌های کوهستان سبلان، موارد شاخص سبلان را با معیارهای ده‌گانه کنوانسیون میراث جهانی تطبیق داده است. روش این تحقیق توصیفی- پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است که برای تعمیم‌پذیری و مقایسه توصیف وضع موجود (ثبت ملی) برای رسیدن به وضع مطلوب (میراث جهانی) انجام شده است. پیشنهاد مشخص این نوشتار ارائه پرونده توده کوهستانی سبلان به کنوانسیون میراث جهانی یونسکو با عنوان «منظر طبیعی و فرهنگی»^۱ می‌باشد؛ چرا که در توده کوهستانی سبلان، انسان و محیط پیرامون به معنای واقعی کلامه درهم‌آمیخته و برهم‌کنش‌های دراز آهنگ و تعامل مثبت برای خلق و آفرینش میراث ملموس و ناملموس

جدول ۱: تعداد آثار فرهنگی، طبیعی و ترکیبی ثبت‌شده جهانی بر اساس مناطق جغرافیایی (مأخذ: آمار فهرست میراث جهانی یونسکو)

مناطق	فرهنگی	طبیعی	ترکیبی	جمع	درصد	تعداد کشورهای عضوی که آثار ثبت‌شده دارند
افریقا	۴۸	۳۷	۴	۸۹	۹ درصد	۱۳
کشورهای عربی	۷۳	۴	۲	۷۹	۸ درصد	۱۸
آسیا و اقیانوسیه	۱۶۱	۵۹	۱۱	۲۳۱	۲۳ درصد	۳۴
اروپا و امریکای شمالی	۴۰۹	۶۱	۱۰	۴۸۰	۴۷ درصد	۵۰
امریکای جنوبی و حوزه کارائیب	۹۱	۳۶	۵	۱۳۲	۱۳ درصد	۲۷
جمع	۷۸۲	۱۹۷	۳۲	۱۰۱۱	۱۰۰	۱۶۲

¹ Cultural and Natural Landscape

² Holistic approach

برای ثبت در فهرست میراث جهانی گنجانده شده و از چهار معیار کنوانسیون میراث جهانی طبیعی، سه مورد از معیارها (معیارهای ۹-۸-۷) را به خود اختصاص داده است [۳].

زمین‌شناسی کوهستان سبلان

از لحاظ زمین‌شناسی، کوه‌زائی این منطقه مربوط به دوره میوسن است. سنگ‌های غالب منطقه گدازه‌های تراکی آندزیتی کهن (سنگ‌های آتشفشانی کوآترنر) که در ارتفاعات بالا به صورت پراکنده دیده می‌شود. توده آتشفشانی سبلان حاصل فعالیت آتشفشانی از نوع مرکزی و مکانیسم فوران آن نیز شبیه آتشفشان استرومبولی ایتالیا است. فعالیت آتشفشانی سبلان روی پایه آتشفشانی-ر سوبی ائوسن با ارتفاع متوسط ۲۷۰۰ متر صورت گرفته که حاصل این فعالیت‌ها پیدایش چند ساختمان مخروطی بوده که در جهت غربی-شرقی کشیده است. در اثر گسل‌های متعدد توده آتشفشانی سبلان قطعه‌قطعه شده و با جابجایی قطعات شکسته در کنار یکدیگر ابتدا کالدرای سبلان به وجود آمده و سپس با فعالیت‌های ماگمایی در دوره‌های جدیدتر مخروط‌های کنونی ساخته شده است [۴].

و منبع آب» است. نام دیگر آن مرکب از دو واژه سس (صدا) + آلان (گیرنده) بوده است، واژه مرکب سس+ آلان که در فارسی سبلان شده به معنای «منعکس‌کننده صدا و پژواک صدا» است. منظر فرهنگی و طبیعی کوهستان سبلان در استان اردبیل در ۶۰ کیلومتری غرب شهر اردبیل و در نزدیکی و حوزه شهرستان‌های مشکین شهر، سرعین، نیر و اردبیل با موقعیت جغرافیایی ۴۷ درجه و ۴۹ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه ۱۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. منظر طبیعی و فرهنگی سبلان دارای عارضه‌های طبیعی فوق‌العاده زیبا و چشم‌اندازهای فرهنگی بی‌نظیر است که قله شگفت‌انگیز آن مرتفع‌ترین دریاچه جهان را با عمق ۲۸ متر در خود جای داده و با ارتفاع ۴۸۲۰ متر سومین قله بلند ایران است. منظر طبیعی و فرهنگی سبلان در دومین «همایش ملی ثبت در چابهار» توسط سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری ایران با شماره ۱۲۰، ثبت ملی شده است [۱]. در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (موضوع‌بند ز قانون برنامه چهارم توسعه)، به کریدور سبلان به‌عنوان قطب بین‌المللی و ملی گردشگری تأکید شده و همچنین در آن برنامه، محور سبلان جزو هشت محور مهم گردشگری کشور لحاظ شده است [۲]. همچنین سبلان در فهرست لیست موقت یونسکو

شکل ۱: دریاچه توده کوهستانی سبلان؛ مرتفع‌ترین دریاچه جهان [۱].

چشمه‌های معدنی توده کوهستان سبلان

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های بارز توده کوهستانی سبلان، داشتن آب‌های گرم معدنی است که از «سرعین» گرفته تا شهرستان‌های «نیر» و «مشکین‌شهر» پراکنده‌اند. تجزیه شیمیایی و مطالعه هیدرولوژی آب‌ها نشان می‌دهد، منشأ آبگرم‌ها اعماق زمین است که ضمن عبور از لایه‌های مختلف زمین، مقداری مواد معدنی مانند کربنات‌ها و سولفات‌ها را در خود حل می‌کند. همه‌ی آب‌های معدنی حوزه‌ی کوهستان سبلان سازگار با بافت بدن و فیزیولوژیک نوع بشر هستند؛ به طوری که هیچ‌گونه گزارشی مبنی بر مضر بودن این آب‌های معدنی تاکنون منتشر نشده است. از بررسی‌های به عمل آمده در ارتباط با درمان بیماری‌ها به وسیله ترکیبات کانی موجود در آب‌های معدنی، چنین برمی‌آید که این آب‌ها با داشتن ترکیبات و عناصر بسیار حیاتی و مینرال می‌توانند به صورت عاملی در جهت تحریک و تنظیم سیستم ایمنی بدن انسان عمل نمایند. این در حالی است که امروزه پزشکی جدید تلاش گسترده‌ای برای درمان بیماری‌ها، مخصوصاً بیماری‌های ویروسی با استفاده از تحریک و تنظیم سیستم ایمنی نموده است [۵].

شیروان دره سی

این دره یکی از معروف‌ترین و مشهورترین دره‌های توده کوهستانی سبلان است. این دره از آبگرم «شابل» واقع در شمال سبلان شروع می‌شود و در جنوبی‌ترین نقطه به «دریاچه آت گولی» محدود می‌شود. این دره از طرف شرق به جاده «قوتورسوئی» و از جانب غرب به دامنه شمالی «ایشیخ چیخماز» محدود می‌شود. علاوه بر شیروان دره سی یخچال‌های سنگی یکی از مظاهر بارز ژئومورفولوژیک کوهستان سبلان هستند که تعداد ۱۴ یخچال سنگی در دامنه شمالی سبلان شناسایی شده است [۳].

ارزش‌های گیاهی - جانوری توده کوهستانی سبلان

در منطقه سبلان ۳۹ تیره و ۲۵۶ گونه گیاه شناسایی شده که از این مقدار ۲۴ تیره در ارتفاعات کمتر از ۳۰۰۰ متری و ۹ تیره بین ۳۵۰۰-۳۰۰۰ متری و ۶ تیره تا ارتفاع ۳۹۰۰ متری در توده کوهستانی سبلان گسترش یافته است. بعضی از این گونه‌ها، جزء نادرترین و کمیاب‌ترین گونه‌ها در دنیا هستند که مصارف دارویی و صنعتی دارند. برخی از گونه‌های گیاهی منحصربه‌فرد و شناخته‌شده عبارت‌اند از تیره آلاله، تیره گزنه، تیره سنبل‌الطیب، تیره نعناع^۱ و... که بنا بر آزمایش‌های صورت گرفته به عنوان نمونه، گیاه «پونه» فلور طبیعی توده کوهستانی سبلان با نام علمی «*Mentha longifolia*» به عنوان یک آنتی‌متابولیت است؛ قدرت دارویی و اثربخشی این گیاه، ۲۰ برابر بیشتر از «نیترو فرانتین و تیترا سایکلین» است. این یافته علمی با همکاری مرکز داروسازی دانشگاه تهران و مرکز سم‌شناسی آمریکا به اثبات رسیده است. همچنین «آویشن سبلان»، ۹۲ درصد ماده مؤثر دارویی به نام «تیمول» دارد که در کل دنیا بی‌نظیر است [۶]. برخی از گونه‌های جانوری توده کوهستانی سبلان نیز منحصربه‌فرد هستند که از جمله آنها، خرس قهوه‌ای می‌باشد [۱].

میراث فرهنگی توده کوهستانی سبلان

سکونت‌گاه‌ها و استقرارها در اطراف توده کوهستانی سبلان نشان از در هم تنیدگی فرهنگ و طبیعت در این کوهستان

شکل ۲: دره‌ی شگفت‌انگیز شیروان دره سی [۱].

1 Ranunculaceae

2 Urticaceae

3 Valerianaceae

4 Labiatae

باستان می‌نامد. سند نوشتاری که از ابوریحان بیرونی منجم و مورخ مشهور قرن ۱۱ ام میلادی در کتاب «الطاهر الباقیات» به زبان عربی باقیمانده نشان می‌دهد که زرتشت آذربایجانی بوده و از کوهستان سبلان پیامبری خود را اعلام نموده است [۹ و ۸].

عشایر شاهسون

عشایر کهن‌ترین الگوی زیستی جوامع بشری و قدیم‌ترین شیوهی معیشت حیات انسانی را به نمایش می‌گذارند. عشایر شاهسون یکی از ارزش‌های فرهنگی منظر طبیعی و فرهنگی سبلان و جزو تفکیک‌ناپذیر آن به شمار می‌روند که از ۴۴ طایفه و ۲۷۵ تیره و ۱۵۰۰ رده (اوبه) تشکیل می‌شوند. قلمرو بیلاقی آنها سبلان و قلمرو قشلاقی آنها دشت مغان است [۱۰]. آلاچیق عشایر، مرحله مهمی از تاریخ و سنت سکونت بشر را نشان می‌دهد و به‌عنوان یک هنر معماری کاملاً نیاز انسان کوچ‌رو به سرپناه را برطرف کرده است و گواه منحصربه‌فردی از تعامل انسان با طبیعت است که شالوده و عناصر سازه آن نیز با طبیعت سازگاری می‌نماید. مدور بودن طرح آلاچیق کاملاً تداعی‌کننده اولین شواهد معماری از انسان پیش از تاریخ است که در محوطه‌هایی چون سراب و آسیاب در غرب ایران کشف شده است [۱۱].

کنوانسیون میراث جهانی

یونسکو^۴ کنوانسیون میراث جهانی^۵ را به‌منظور نگهداری و حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی از طریق همکاری‌های بین‌المللی در تاریخ ۲۱ نوامبر سال ۱۹۷۲ به تصویب رسانده است. هسته‌ی اصلی و در واقع قلب کنوانسیون میراث جهانی، ارزش میراث است که به میراث مهم طبیعی و فرهنگی تقسیم می‌شود. کنوانسیون، جهان شمول آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی را همواره خاطر نشان می‌سازد [۱۲]. کشور ایران از تاریخ ۲۶ فوریه سال ۱۹۷۵ میلادی برابر با ۷ اسفندماه ۱۳۵۳ خورشیدی، کنوانسیون میراث جهانی یونسکو را پذیرفته است. کنوانسیون میراث جهانی یونسکو، ابتدا آثار را به در گروه طبیعی یا فرهنگی

است. از جمله‌ی این آثار، محوطه‌ی باستانی «شهری» است که از نظر فرهنگی، یک پهنه فرهنگی است. این محوطه بزرگ شاهدهی ارزش‌های محیطی و اکولوژیکی کوهستان سبلان در پذیرش و پرورش فرهنگ‌های باستانی است. بر اساس همین محوطه و پراکنش محوطه‌های باستانی دیگر، می‌توان ادعا نمود که اطراف سبلان از هر نظر آمادگی پذیرش رشد و سپس انتقال فرهنگ‌های دوره‌های گوناگون را به خاطر بستر مناسب زیست‌محیطی دارا بوده است. به‌عنوان شاهد، اوراتوها یکی از اقوام شناخته‌شده شمال غرب ایران هستند که سند حضور تاریخی آنها در دامنه‌های جنوبی سبلان بر سر راه تبریز به اردبیل در دو نقش برجسته به اثبات می‌رسد. این اسناد، برای نخستین بار توسط جرج کامرون کشف و معرفی‌شده و متعلق به ارگیشتی اول از شاهان اورارتوئی است که از سده نهم تا هفتم پیش از میلاد مسیح در مناطقی از ارمنستان، آذربایجان و آناتولی حکومت می‌کرده‌اند [۷].

شکل ۳: استل‌های سنگی محوطه باستانی پیرازمیان در چشم‌انداز توده کوهستانی سبلان

خاستگاه دین زرتشت

امروزه مقدس‌ترین سوگند عشایر، سوگند به نام «سلطان ساوالان» است. علاوه بر باورهای مردمی درباره قداست سبلان، سبلان خاستگاه «زرتشت پیامبر» نیز هست؛ تقریباً تمامی مؤرخان خاستگاه زرتشت را آذربایجان و در آذربایجان هم منطقه مغان می‌دانند که همواره در کوهستان سبلان عزلت گزیده و کتاب (اوستا) برای پیروانش آورده است. به‌طوری‌که پروفسور جکسن^۳، زرتشت را پیامبر ایران

³ Jackson

⁴ UNESCO

⁵ World Heritage Convention

باید میراث فرهنگی مادی و باستان‌شناختی را نیز اضافه کرد. از منظر طبیعی، سبلان بلندترین دریاچه جهان را در خود جای داده است. پدیده شگرف طبیعی با زیبایی استثنائی که قابل تطبیق با معیار (۷) کنوانسیون است. همچنین آثار طبیعی و بی‌نظیر همچون سنگ عقاب و دره شگفت‌انگیز شیروان دره سی از جلوه‌های بارز زمین‌ریخت‌شناسی است که قابل ارائه با معیار (۸) کنوانسیون است. از مهم‌ترین ویژگی‌های بارز کوهستان سبلان، وجود ده‌ها چشمه معدنی آب گرم است که در اطراف این کوهستان از جمله سرعین، نیر، مشکین‌شهر، اهر و سردابه پراکنده‌اند؛ این آب‌ها، سردترین و گرم‌ترین آب‌های جهان را شامل می‌شوند و همچنین نمونه‌های گیاهی و جانوری منحصربه‌فرد که قابل‌مقایسه و تطبیق برای احراز با معیار (۹) کنوانسیون میراث جهانی است.

نتیجه‌گیری

کوهستان سبلان یکی از مهم‌ترین ساختارهای کره زمین در ایران و شمال غرب کشور است. با عنایت به ویژگی‌های ژئومورفولوژیک و عناصر طبیعی و برون‌دادهای فرهنگی اعم از میراث ملموس همانند محوطه‌های باستان‌شناختی و ناملموس چون عشایر و ارتباط دراز آهنگ انسان و طبیعت، می‌توان عنوان «منظر طبیعی - فرهنگی» را به توده کوهستانی سبلان اطلاق نمود. این نوع طبقه‌بندی در یونسکو بر مبنای رهیافت «نگرش جامع» و از سال ۱۹۹۲ میلادی به بعد وضع شده و تأکید بیشتر یونسکو برای ثبت میراث جهانی با این نوع طبقه‌بندی است. کشور ایران فاقد این نوع اثر در فهرست میراث جهانی است. با توجه به ویژگی‌های طبیعی - فرهنگی کوهستان سبلان، این منظر بیشترین شانس جهانی شدن را دارد. تطبیق ویژگی‌های کوهستان سبلان با معیارهای ده‌گانه یونسکو نشان می‌دهد که سبلان بدون تردید در صورت ارائه به ایکوموس و کنوانسیون میراث، به‌عنوان یک اثر ترکیبی (طبیعی - فرهنگی) پذیرفته خواهد شد. به دلیل اینکه ویژگی طبیعی فرهنگی این کوهستان قابل تطبیق با معیارهای ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۳ کنوانسیون میراث جهانی است که در نوع خود بی‌نظیر است. برآیند ثبت جهانی

صرف به ثبت جهانی می‌رساند؛ اما امروزه تأکید بیشتر بر ثبت میراث‌های ترکیبی است [۱۳]. هر اثری که از طرف کشور عضو، برای ثبت در فهرست میراث جهانی یونسکو پیشنهاد می‌شود باید یک یا چند مورد از معیارهای کنوانسیون میراث جهانی در مورد آن تطبیق داده شود که از جمله آنها، «نشانه شاهکار نبوغ خلاقانه بشر بودن»، «گواه تبادول ارزش‌های انسانی در یک دوره زمانی خاص» و «منحصر و استثنایی بودن» و موارد مصادیق دیگر است^۶ [۱۴]. تمامی آثاری که برای ثبت در فهرست میراث جهانی پیشنهاد می‌شوند باید واجد شرایط مربوط به «سلامت» باشند، سلامت مقیاسی برای تمامیت و دست‌نخوردهگی میراث فرهنگی / طبیعی و ویژگی‌های آن است؛ به نظر می‌رسد در این خصوص سبلان دستخوش تأثیرات مخرب توسعه و یا غفلت شده باشد. با وجود فرسایش و چرای بی‌رویه دام و برداشت‌های وسیع معادن و ایجاد شکاف‌ها و دره‌های عمیق، هنوز منظر طبیعی فرهنگی سبلان شانس جهانی شدن به دلایل ذیل را دارد.

کوچ عشایر و مراسم وابسته به کوچ، نمونه گواه منحصربه‌فرد و استثنایی از یک سنت فرهنگی زنده است که با معیار (۳) کنوانسیون میراث جهانی قابل تطبیق است. معماری انعطاف‌پذیر آلچیق که از اوایل زندگی کوچ‌نشینان مورد استفاده واقع گردیده است، گواه منحصربه‌فردی از تعامل انسان با طبیعت است که شالوده و عناصر سازه آن نیز با طبیعت سازگاری می‌نماید. آلچیق به دلیل قدرت و مقاومت در برابر عوامل جوی، معماری زیبا و بنای آسان و سریع دارای معماری خاص، منحصربه‌فرد و مقبولی است که بررسی شیوه ساختمان آن را ارزشمندتر می‌سازد. این شیوه بارز از بنا و قدمت نماینده مرحله مهمی از تاریخ و سنت سکونت بشر است که قابل تطبیق و ارائه با معیار (۴) و (۵) از معیارهای ارزش برجسته جهانی است. جایگاه سبلان در فرهنگ‌عامه و ارتباط مردم با این کوهستان اعم از شهری، روستای و عشایری با سبلان از کارکردهای مهم و زنده منظر طبیعی فرهنگی سبلان است که با معیار (۶) کنوانسیون قابل تطبیق است. با این ظرفیت عظیم میراث فرهنگی معنوی،

^۶ <http://whc.unesco.org>

1. <http://whc.unesco.org/en/cultural-landscape/>
2. <http://whc.unesco.org/en/list/>
3. <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/>

منابع و مؤاخذ

- [۱]. پرونده ثبت منظر طبیعی - فرهنگی کوهستان سبلان (۱۳۸۹)، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل.
- [۲]. امید غنمی، یونس صمدی و سوسن چراغچی (۱۳۸۶)، مجموعه قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها و معاهدات سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور، چاپ اول، تهران.
- [۳]. علی دلال اوغلی (۱۳۸۲)، «بررسی مرفولوژی و نحوه فعالیت یخچال‌های سنگی دامنه شمالی کوه سبلان» پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۵.
- [۴]. منصور باقری (۱۳۷۱)، اثر آب‌های معدنی بر روی بیماری هپاتیت، مرکز تحقیقات دارویی ایران، طرح منتشر نشده، محل نگهداری گزارش، شرکت دارو پخش.
- [۵]. طرح جامع گردشگری سبلان (۱۳۸۹)، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل، تهیه شده توسط شرکت مهندسی پارسوماش.
- [۶]. منصور باقری (۱۳۷۲)، استخراج تیمولا از گیاه *Thymus Kotschyianus* (آویشن)، مرکز تحقیقات دارویی ایران، طرح منتشر نشده، محل نگهداری گزارش، شرکت دارو پخش.
- [7]. Benedict, W.C. (1965), Two Urartian Inscriptions from Azerbaijan. *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 19, No. 2, pp. 35-40.
- [8]. Taqizadeh, S. H. (1937), A New Contribution to the Materials concerning the Life of Zoroaster. *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, Vol. 8, No. 4, pp. 947-954.
- [9]. Yohannan, A., Jackson, A.V. W. (1907), Some Persian References to Zoroaster and His Religion. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 28 (1907), pp. 183-188.
- [۱۰]. پرونده ثبت میراث ناملموس کوچ عشایر (۱۳۸۷)، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل.

سبلان، تبدیل کوهستان سبلان به یک «برند شاخص» بین‌المللی خواهد بود و نقش مهمی را در حفاظت میراث طبیعی فرهنگی سبلان و توسعه گردشگری ایفاء خواهد نمود. امروز گردشگری به‌عنوان بخشی از توسعه‌ی محوطه‌ی میراث جهانی تفسیر می‌شود. گردشگران بین‌المللی و حرفه‌ای به‌عنوان مصرف‌کنندگان به دنبال محوطه‌هایی هستند که روند موفقیت‌آمیز ثبت جهانی را طی کرده و از طریق کارشناسان معتبر به «میراث جهانی» ارتقاء پیدا کرده‌اند. منافع بی‌شماری برای نتایج پذیرش یک اثر در فهرست میراث جهانی یونسکو ذکر کرده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:) به خاطر توجه و به رسمیت شناخته شدن بین‌المللی، موجب افزایش اعتبار و شهرت جهانی منطقه‌ای و مقصدی می‌شود که میراث جهانی در آن واقع شده است.

) ثبت یک اثر به‌ویژه مناطقی با وسعت زیاد همانند کوهستان سبلان، عامل افزایش تقویت انسجام اجتماعی و هویتی در سطح ملی و موجب احساس غرور در جوامع محلی است.

) مناطق ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو همانند کوهستان سبلان می‌تواند دولت و مردم را برای حفاظت پایدار از تمامی منابع طبیعی و فرهنگی منطقه ترغیب و تشویق نماید.

) مناطق ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو موجب افزایش شهرت و تبلیغ منطقه‌ای می‌شود.

) محوطه‌ها و مناطق ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو، عامل محرک قوی برای افزایش شمار زیاد بازدیدکننده از منطقه و توسعه گردشگری پایدار است.

تقدیر و تشکر

از حسن توجه استاد ارجمند جناب پروفیسور علی‌اکبر موسوی موحدی و همچنین به خاطر بازخوانی و ارائه پیشنهادی سودمند از استاد ارجمند جناب دکتر محمدتقی رهنمایی بی‌نهایت سپاسگزار هستم.

وبسایت‌های بازدید شده در این مقاله

[۱۱]. ملک شه‌میرزادی (۱۳۸۷)، ایران در پیش از تاریخ. پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران.

[12]. Giraud, R. F. (2011), Intangible Heritage and Tourism Development at the Tsodilo World Heritage Site. PHD dissertation in Anthropology, University of California, Berkeley.

[13]. Marni, B.W. (2009), Universal ideals, local challenges: Approaches to archaeological heritage management at World Heritage sites. PHD Disertation, department of Archaeology, University of Boston.

[۱۴]. راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی یونسکو (۱۳۸۸)، ترجمه دکتر فرزین فر دانش، دفتر منطقه‌ای یونسکو، تهران.